

DE GEDACHTENIS

STICHTING TOT BEVORDERING VAN DE MODERNE GEVELSTEEN

IN DIT NUMMER

- Pagina 122-123
Moderne gevelstenen in Monnickendam

- Pagina 124-125
'Een gevelsteen moet iets zeggen over jezelf'

- Pagina 126
Uit de beeldhouwerspraktijk

- Pagina 127
Recent geplaatst in Amersfoort

- Pagina 128
Recent geplaatst in Millingen

Rombout Verhulst
(1670) Detail epitaaf
Willem van der Zaan
Oude Kerk Amsterdam
(foto Wim Ruigrok)

Stenen die je bij blijven

Terwijl crisis en kaalslag in de cultuursector ook onder de culturele bladen hun tol blijken te eisen, gaat De Gedachtenis onverstoort door. Dat is nou weer het voordeel van een kleine club, die louter op vrijwillige inzet drijft! En zo konden wij tegen de culturele verdrukking in de oogstmaand augustus afsluiten met een rijk gevuld nazomer-nummer. Hierboven wordt het toepasselijk geïllustreerd met het virtuoze festoen van Rombout Verhulst.

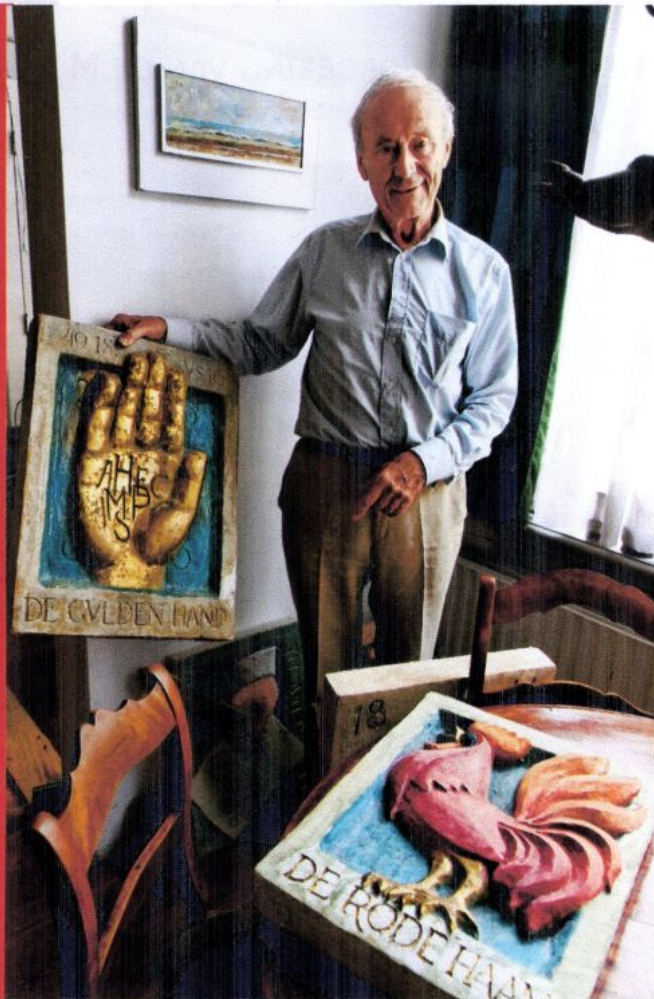
Virtuoos was deze van oorsprong Vlaamse beeldhouwer zeker in zijn technische beheersing van het metier; Hans 't Mannetje breekt zich al zo'n dertig jaar lang het hoofd over de vraag hoe hij de vlezige, sponsachtige structuur van de bladeren in marmer gemaakt kreeg. Virtuositeit spreekt evenzeer uit de manier waarop in diezelfde eiken- en koolbladeren meerdere betekenislagen zijn verpakt. Als onderdeel van de omlijsting van het grafscript voor schout bij nacht Willem van der Zaan, zal het eikenblad hier niet als symbool voor de oogstmaand zijn gebruikt. Gezien deze martiale context

staat het eerder voor kracht en dapperheid, met als tweede betekenislaag een verwijzing naar de naam van zijn vrouw Aegje Van der Eijck. Het koolblad zou in dit verband verwijzen naar de 'roots' van de overledene in de Zaanstreek, vanouds een gebied waar kool geteeld werd. Samen vormen ze nog steeds een virtuoos gebeiteld festoen, maar ook een betekenisvol 'alliantiewapen' voor een gesneuvelde zeeheld en de vrouw die hem ruim dertig jaar zou overleven.

De kennis om zulke metaforen te decoderen is bij de hedendaagse toeschouwer niet meer aanwezig. Maar of het nu gaat om de stenen van Herman van Elteren in Monnickendam, die van Ria Belderik op het Amsterdamse Java-eiland, de apostel Thomas van Toon Rijkers in Amersfoort of de beide kindertafereltjes van Hans 't Mannetje in Millingen, ook in eigentijdse 'stenen die je bij blijven' zijn beide elementen nog steeds nauw verweven.

Het veelzijdige kunstenaarschap van Herman van Elteren

Moderne gevelstenen in Monnickendam

Vorstudies in tempex (foto Wim Ruigrok)

Historische gevelstenen van zuiderzeesteden als Hoorn, Medemblik of Monnickendam ontbreken in geen enkel overzichtswerk. Het aardige van Monnickendam is dat hier aan het bestaande gevelstenenbestand regelmatig nieuwe worden toegevoegd. Vele zijn van de hand van Herman van Elteren.

'Mijn eerste gevelsteen maakte ik ooit als examenstuk voor de Jan van Eyck Academie in Maastricht', begint Van Elteren de geschiedenis van een lang en veelzijdig kunstenaarschap. Hij slaagde en beseftte tegelijkertijd dat de keuze voor de academie niet de zijne was geweest, maar die van zijn ouders. Hij volgde alsnog de weg van zijn hart naar de toneelschool en haalde in 1960 ook daar het diploma. Zijn hele werkende leven speelde zich vervolgens af op het knooppunt van podium- en beelden-

de kunsten, als acteur en ontwerper van decors en kostuums voor toneel, opera en cabaretproducties. Op datzelfde knooppunt bleef hij zich na zijn pensionering bewegen, onder meer als ontwerper van historische kostuums voor de Monnickendamse stadsfeesten, illustrator van een kinderboek over de stadsgeschiedenis, acteur bij het Middeleeuws (theater) Genootschap Monnickendam en inrichter van de levensgrote kerststal in de Waag.

Naast al deze activiteiten hervatte Van Elteren ook het maken van gevelstenen. Ondanks een intermezzo van ruim veertig jaar was hij het werken in steen nog niet verleerd. 'Op de Maastrichtse Stadsacademie en op de Jan van Eyck stonden echt alle facetten van het beeldhouwen op het programma' legt hij uit. 'Ik had daar les van voortreffelijke beeldhouwers, zoals Charles Vos en de Belg Oscar Jespers. Van hun uitvoerders leerden we ook de technische kneepjes, zoals het zelf smeden, harden en slijpen van de beitels.' Tempex, het materiaal waarin hij zijn theaterbeelden doorgaans uitvoerde, gebruikt hij nog wel voor het maken van voorstudies. Enkele staan onder handbereik in de voorkamer van zijn grotendeels zelf geres-taureerde woonhuis aan de Monnickendamse Kerkstraat. Bedrieglijk echt, maar vederlicht en dus ook handig om het effect van een steen in de gevel te visualiseren.

Gevelsteen Herman van Elteren (2002) Rozendaal 6 Monnickendam. (foto Wim Ruigrok)

Gevelsteen Herman van Elteren (2004) Fluwelen Burgwal 4, Monnickendam. (foto Wim Ruigrok)

De eerste steen die zo tot stand kwam was bestemd voor datzelfde woonhuis. 'Ik vond dat de sobere gevel wel een accent kon gebruiken' zo motiveert hij zijn initiatief. Het vergt lef om aan zo'n ingetogen laatgotische gevel een eigen element toe te voegen, maar zijn kloeke, in bestorven tinten uitgevoerde *Gulden Hand* voegt zich wonderwel in de gevel. In de voorstelling komen verschillende lijnen van zijn leven samen. De vijf vingers staan voor zijn activiteiten als acteur, schilder, beeldhouwer, decor- en kostuumontwerper. In de handpalm zit een tweede betekenislaag: de eerste letters van de namen van familieleden en andere dierbaren. De vermelding van de Bijbeltekst Jesaja 49 vers 16 - 'Ik heb u in mijn handpalm gegrift' - voegt een derde laag toe. Het gaat hier niet om een mensenhand, maar om een goddelijk 'gekend' worden.

Een andere dierbare steen is *Het Knooppunt*, gemaakt voor een vriendin die woont op het kruispunt van de twee belangrijkste waterwegen van Monnickendam. Een tweede betekenislaag is hier het feit dat zij haar huis ervaart als knooppunt van haar gezin. Ook hier zijn de beginletters van de namen van de gezinsleden op de achtergrond te onderscheiden. Een derde steen die Van Elteren aan het hart ligt is de Menora, de joodse zevenarmige kandelaar. Hij maakte de steen voor de Nieuwe Steeg, de voormalige Jodensteeg. Door de kandelaar als struik af te beelden, krijgt hij tevens het karakter van een levensboom. De afgebroken twijgen herinneren aan het wegvoeren van de Joodse plaatsgenoten vanuit Monnickendam naar Amsterdam in mei 1942.

Onder de klanken van het carillon van de Monnickendamse speeltoren maken we tot

slot een korte rondgang langs enkele van zijn werken. Trots wijst hij op de *Schutzengel*, met een teder beschermende arm geslagen om een miniatuurafbeelding van het huis op Fluwelen Burgwal nummer 4. De opdrachtgever, een Duitse dame, was verrukt dat het begrip *Schutzengel* in het Nederlands ook bestaat. Enkele huizen verderop ligt de hier al in 1980 geplaatste *Kater op fluweel* van Hans 't Mannetje nog steeds onverstoort op zijn kussen: 'een inspirerend voorbeeld'. Die inspiratie blijft welkom, want ook als tachtig-plusser is Herman van Elteren nog lang niet uitgehakt.

Ina Wilbrink

Geraadpleegd:
 Harry Voogel (2003) *Huizen en Gevelstenen in Monnickendam*. Uitgave van Vereniging Oud Monnickendam.
www.maastrichtsegevelstenen.nl
wiki.theaterencyclopedie.nl

Gevelsteen Herman van Elteren (2005) Nieuwe Steeg, Monnickendam. (foto Wim Ruigrok)

Zoektocht naar een thema

'Een gevelsteen moet iets zeggen over jezelf'

Seranggracht Amsterdam (foto Jacques Wilbrink)

Aansluiten bij de sfeer van de Amsterdamse grachten met hun verscheidenheid aan burgerhuizen die samen toch voor een groots geheel zorgen, was in 1995 het uitgangspunt van het masterplan van Sjoerd Soeters voor het Java-eiland. De Seranggracht is een van de dwarsgrachtjes met individuele grachtenhuizen die het haveneiland doorsnijden. Op nummer 10 zorgt een gevelsteen voor extra individualiteit.

Gevelsteen Ria (2000) Seranggracht 10, Amsterdam (foto Wim Ruigrok)

De bewoners Joke Duursma en Albert de Reyger benaderden meteen al tijdens de bouw beeldhouwster Ria Belderok voor het maken van een gevelsteen: 'Aanleiding was dat we de gevel wat wilden breken door er iets aan toe te voegen. Vergeleken met de

andere huistypen, heeft het huis een groot bakstenen oppervlak ter linkerzijde van de ramen.' Ze kenden Ria al langer en bezaten ook een klein beeldhouwwerk van haar.

Bij het zoeken naar een thema dachten ze eerst aan de naamgeving van het huis. De grachtenpanden op het Java-eiland, waar van negen ontwerpen steeds in wisselende samenstelling over de Majang- en de Seranggracht verdeeld zijn, kregen een uniek bouwnummer en per ontwerp ook werknamen die zijn afgeleid van ontdekkingsreizigers. Hun huis is genoemd naar Henry Stanley. Hoe interessant diens leven ook mag zijn geweest, die richting inslaan voor de gevelsteen was geen optie. 'Het verlossende moment van inzicht kwam toen we met Ria een kijkje gingen nemen bij een reeds geplaatste gevelsteen, door iemand anders gemaakt, in een van de vrije-kavel huizen aan de Scheepstimmermanstraat op het nabije Borneo-eiland' vertelt Joke. De keuze voor de vorm van die steen, een windroos, kwam voort uit de diverse achtergrond van de bewoners: zij is van Surinaamse komaf en hij komt uit zuidoost Azië. 'Hierdoor beseften we dat een gevelsteen iets moet zeggen over jezelf', met als **consequentie** dat het voor de beeldhouwster geen 'vrije' opdracht zou worden.

Joke en Albert hebben veel gereisd per fiets. In de jaren '90 in zuidoost Azië: China, Japan, Maleisië. Daarom staan op de gevelsteen: twee vogels in vlucht, bamboe en het jaartal 2000. Ze vinden dat de vogels krachtig zijn neergezet, maar dat de bamboe wat minder stevig had gekund. De uitbeelding van het jaartal alsof er een zak met geld is omgekeerd, zorgt voor een komische noot, want zulke reizen vragen precies dat! Joke vindt dat de gevelsteen staat voor *de kracht van kwetsbaarheid*: 'Als fietser stel je je heel kwetsbaar op, maar dat je stukken van de wereld op deze manier verkent, vraagt én geeft mentale kracht. Voor bamboe geldt iets soortgelijks: het is een soort gras, maar je kunt er ijzersterke constructies mee maken.'

Na de beslissing over de vormgeving hebben ze samen met Ria een steensoort uitgezocht bij de steenhouwerij. De keus viel op de voor gevelstenen zeer geschikte soort: Bianco del mare. De aannemer heeft de gevelsteen geplaatst door een stukje muur eruit te zagen. Toestemming aan het stadsdeel hebben ze er eigenlijk niet voor gevraagd, 'eenvoudig-weg omdat we niet bedachten dat je daar toestemming voor zou moeten hebben'.

Lucie Nijland

Ria Belderok (1944) was aanvankelijk werkzaam als leidinggevende in de kinderopvang en heeft zich pas rond haar veertigste toegelegd op het beeldhouwen. Zij werkt zowel in hout als in steen en volgde hiervoor diverse cursussen. Haar werk was in het voorjaar van 2012 te zien in de vitrines van het revalidatiecentrum De Hoogstraat in Utrecht.

Gevelsteen Aloïs de Beule (1861 -1937)
René Collaertplein 7, Ieper (foto Jacques Wilbrink)

Terug naar Ieper

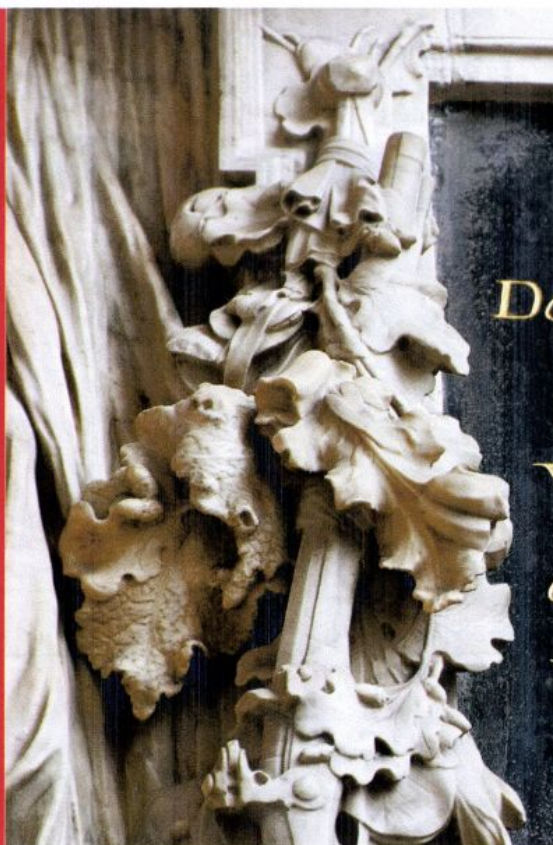
Als vervolg op het artikel in de vorige Gedachtenis over moderne gevelstenen in Ieper, een afbeelding van de gevelsteen van Aloïs de Beule in het woonhuis van voormalig stadsarchitect Joris Coomans. De Belgische erfgoedwebsite omschrijft het als 'Kleine terra cotta met voorstelling van een bouwmeester en zijn leerling-tekenaar op een middeleeuwse bouwwerf'. De Beule maakte het vermoedelijk bij de reconstructie in 1922 van het door oorlogsschade beschadigde woonblok aan het René Collaertplein.

Bron: inventaris.onroerenderfgoed.be

Penningprijs voor Lucie Nijland

De jury van Penning's Keerzijde Penning heeft deze prijs onlangs voor de tweede keer toegekend en wel aan ons redactielid Lucie Nijland. De jury motiveert haar keuze niet alleen met de kwaliteit van haar penningen, maar ook met haar informatieve artikelen en webteksten over penningkunst en haar inzet voor de opleiding van nieuwe penningmakers. Eerder dit jaar was Lucie Nijland al in het nieuws vanwege de onthulling door Koningin Beatrix van het Willem van Oranje monument in de loggia van de Middelburgse Abdij. Het monument bestaat uit twee door Lucie Nijland en Jet Schepp gemaakte bronzen reliëfs.

Proficiat Lucie!

Koolblad van beeldhouwer Rombout Verhulst (foto Wim Ruigrok)

Een wonderlijk blad

In mijn tijd als leerling en uitvoerder, vijftig jaar geleden bij de Amsterdamse Stadsbeeldhouwer Hildo Krop, gebruikten we vrijwel alleen het puntijzer als beitelmee te hakken. Die beitels werden nooit geslepen want dat was zonde vanwege het verlies aan materiaal, maar om de paar we-

Verskillende rondgeslepen cesseels (foto HtM)

ken ging een bundel van een stuk of zestig van die dingen naar de beitelsmid om opnieuw uitgehaald en gehard te worden. Naast het puntijzer heb ik bij Krop ook wel met het tandijzer staan hakken. De - of het - cesseel, een rechte beitel, werd niet gebruikt. Later, toen ik me met het beeldhouwwerk van monumenten bezig hield, kwam ik er toe om ook cesseels rond te gaan slijpen, om holle vormen te kunnen hakken zoals diepten van plooiën. Want hoe anders moet je dat doen. Tot dan was de ronde beitel voor zover ik weet voor mijn generatie een onbekend instrument. Ook in *Werk en Merk van de Steenhouwer* door H. Janse en D.J. de Vries, een uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg uit 1991 komt het niet voor.

Nog dagelijks maak ik gebruik van een arsenaal van die beitels. Alleen al de aanblik van een vorm doet je onwillekeurig naar de elkaar opvolgende beitels reiken die je nodig hebt voor het hakken ervan. Nogal instinctief gaat dat. Maar nou gebeurde het, een jaar of dertig geleden, dat ik betrokken was bij de renovatie van het mooie marmeren epitaaf uit 1670 van beeldhouwer Rombout Verhulst voor Schout bij Nacht Willem van der Zaan in de Oude Kerk in Amsterdam en dat ik daar in het beeldhouwwerk van de festoenen - links en rechts van de zwarte tekstplaat - tussen het eikenloof enige werkelijk ongemeen prachtige koolbladeren zag zitten. Hoe die te maken? Mijn verstand schoot erbij te kort, want een beitel kan dat niet!

Wat ik sindsdien bedacht heb is, dat het blad en zijn nervatuur misschien eerst op gechargeerde wijze gehakt werden, zo goed en zo kwaad als dat maar ging, en vervolgens op de een of andere manier in een bad met zuur 'gereduceerd' zijn. Zoals een etsers dat zou doen, afdekken met hars of bijenwas wat niet gebeten hoefde te worden. Was het al niet bij een van de eerste scheikundelessen op de middelbare school dat het proefje gedaan werd om in een glazen kolf, ik meen, koolzuurgas te maken van blokjes marmer in bruisend zoutzuur? Nou op die manier dus, zou ik het proberen.

HtM

Recent geplaatst (1) Nieuw beeld bij oude tekst

Gevelsteen Toon Rijkers (2012) Zoo de Heer het huis niet en bouw, Varkensmarkt 1, Amersfoort. (Foto Toon Rijkers)

Recent werk van de Wageningse beeldhouwer Toon Rijkers was in deze rubriek al eerder te zien. In een monumentaal pand in het centrum van Amersfoort werd op 7 mei j.l. een nieuwe steen van zijn hand onthuld. Hij geeft er zelf een toelichting bij.

Bij de restauratie van de historische gevel van een pand uit 1777 aan de Varkensmarkt 1 te Amersfoort bleef boven de toegangsdeur een raadselachtig nisje over, omgeven door de tekst ZOO DE HEER HET - HUY S NIET EN BOUW - TEVERGEEFS ARBEY DE ZY - DIE ER AEN BOUWEN. Vermoed wordt dat deze tekst (Psalm 127) te maken had met de oorspronkelijke bouwer en bewoner, de stadstimmerman Kolfschoten. In het nisje waren brokkelige bakstenen te zien, waaraan geen betekenis kon worden ontleend. Het werd met eenvoudig grijs pleisterwerk afgedekt.

Gezocht werd naar een nieuwe invulling van de nis met een verwijzing naar de oorspronkelijke bouwer én naar de huidige eigenaar. Daarbij mocht duidelijk zijn dat het om een recente toevoeging ging. De vader van de opdrachtgever (Willem van Gent, 1892-1961) had dit pand aangekocht in 1938. Hij was bouwmeester (architect/ aannemer) en heeft diverse opvallende bouwkundige ontwerpen en restauraties in Amersfoort op zijn naam staan. Het is dus geen toeval dat in het ontwerp weer voor het thema 'bouw' is gekozen. Een link tussen de beide bouwmeesters Kolfschoten en Van Gent en de

tekst boven de nis is gevonden in de schutspatroon van de bouwmeesters, de apostel Thomas. Hij wordt afgebeeld met blote voeten (apostel) en een gouden aureool en in zijn rechterhand draagt hij als attribuut een winkelhaak behorende bij bouwmeesters en architecten. Hij draagt een moderne werkbroek, met zijn winkelhaak terzijde wijzend op enkele prominente bouwwerken die Willem van Gent destijds in Amersfoort heeft gerealiseerd: de Oud-Katholieke Kerk van St. Georgius aan 't Zand - jong rijksmonument, de voormalige banketbakkerij met ijssalon van Van Roon (thans make-laarskantoor) aan het Julianaplein en het woonhuis horende bij het voormalig garagebedrijf van Nefkens aan de Vlasakkerweg.

De steen is uitgevoerd in wit marmer en heeft een afmeting van 105 x 42 x 11 cm.

Toon Rijkers

Zie ook: www.toonrijkers.nl

Recent geplaatst (2)

Nieuwe gevelstenen voor honderd jaar Waardwonen

Toen ik pas met gevelstenen begon en er in Amsterdam mijn eerste dingen in de gevel zaten, verbaasde ik me er vaak over hoe verschillend mensen de betekenis ervan interpreteerden. Als ontwerper mag je dan denken dat je bedoeling duidelijk is, maar het is intussen maar de vraag hoe die overkomt. Pas later ben ik gaan beseffen dat de relatie tussen een *woordbetekenis* en het *beeld* wat daardoor wordt opgeroepen, voor iedereen nogal anders ligt. En dat dat ook juist kan frapperen! Zo heeft bij *hond* de één iets staands voor ogen, de ander iets lig-gends. De één iets zieligs, de ander iets angstaanjagends of iets trouws, of iets groots of kleins, de ene soort of de andere, gevlekt of gekleurd, met staande oren of met hangende, enzovoort.

Werd enige jaren terug (*Gedachtenis 3*, blz. 4) nogal eens een kwestie gemaakt van wat de *link* was tussen een gevelsteen en het pand waarin hij zit, in reactie daarop zag je de neiging ontstaan om in gevelsteenontwerpen die link nogal stevig te benadrukken. Daarentegen koos ik er steeds voor om meer nadruk te leggen op het *teken* dan op de *link*, omdat ik er vanuit ga dat die link op den duur vanzelf wel ontstaat. Bovendien wil ik nooit een gelegenheid voorbij laten gaan, om beeldhouwkunstig te experimenteren met dingen die me bezighouden, om te maken wat ik nog niet deed. Maar wel destilleer ik het idee voor het teken uit de ingrediënten die met die link samenhangen.

Binnenkort worden twee nieuwe gevelstenen van mij aangebracht in Millingen aan de Rijn. De opdracht wil een accent plaatsen bij het honderdjarige jubileum van de plaatselijke woningbouwvereniging. Ooit begonnen onder de naam 'Volkshuisvesting' is corporatie 'Waardwonen' er de huidige erfopvolger van.

Gevelsteen *De Omgekeerde Wereld* toont een andere manier van kijken en is bestemd voor een nieuw woningcomplex aan het Gengske, met op de begane grond verschillende vormen van kinderopvang en op de twee verdiepingen een twintigtal huurappartementen. *'t Stüpke* komt in een nieuwbouwproject hartje Millingen, dat naast een veertiental huurappartementen op de verdieping, op de begane grond een Rabobank en een bijkantoor heeft van huisbaas Waardwonen. Op de plaats van deze nieuwbouw stond voorheen een bekend café, 't Stüpke genaamd, vandaar de gevelsteen van twee kletsende kindertjes op een stoepje. Op 13 september wordt hij feestelijk onthuld.

HtM

Gevelsteen
*De Omgekeerde
Wereld.*
't Mannetje
2012

Gevelsteen
't Stüpke.
't Mannetje
2012

Colofon

Bestuur

Stichting tot Bevordering van de Moderne Gevelsteen SBMG:
Voorzitter: Kees van Mierlo
Secretaris: Hans 't Mannetje
Penningmeester: Guus de Mol
Lid: Paul van Velp

Redactie Nieuwsbrief

Redactie: Lucie Nijland
Hans 't Mannetje
Ina Wilbrink

Opmaak & printwerk:

Jacques Wilbrink
Adres: Middelhovenstraat 9A
6953 BV Dieren

E-mail: info@modernegevelstenen.nl
Website: modernegevelstenen.nl

Contributie

€ 20,- per jaar
Betaling t.n.v. de Stichting:
Rabobank rek.nr. 1133.16.275

Overname of verveelvoudiging van teksten en illustraties of delen daarvan is slechts toegestaan met bronvermelding en voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Het doel van de Stichting is het bevorderen van de moderne gevelsteen, opgevat als bouwbeeldhouwkunst.